

"Pluralist
Democracy" –
between Legitimacy
and the Lack of
Trust in its
Fundamental
Institutions

"DEMOCRAȚIA PLURALISTĂ" - ÎNTRE CRIZA DE ÎNCREDERE ÎN PRINCIPALELE SALE INSTITUȚII ȘI LEGITIMITATE

GABRIEL JDERU

This paper is an analysis of crisis of people's trust in pluralist democracies based on the M. Dogan's studies of erosion of confidence in advanced democracies. Using the data from a cross-national surveys M. Dogan proved that this "crisis of confidence" has a social fact features and paradoxically this crisis coincides the spread of democratic regime all over the world. In Post – December Romania we could see this increasing of mistrust as measurement of democratic regime working. Another important thing is that this observed social fact lead us to reconsideration of democratic regime legitimacy.

Fenomen studiat sistematic și la noi după decembrie 1989, încrederea în instituțiile statului este obiect sistematic de studiu pentru cercetătorii sociali occidentali, de mai bine de douăzeci de ani. Persistența lipsei de încredere cu care se confruntă principalele instituții ale statului din cadrul țărilor al căror regim politic este cel al democrației pluraliste se accentuează pe măsură ce, din punct de vedere geografic, democrația pluralistă ca regim se află într-o continuă expansiune. În acest context, este necesar să subliniem care sunt caracteristicile acestei "crize a încrederii", ce se întâmplă în cazul țărilor care acum pășesc pe calea democrației, cum este și cazul României, dacă se pune oare problema legitimității regimului democratic. Sunt întrebări la care sociologii au încercat să dea un răspuns.

"Criza de încredere" în instituțiile democrației - un "fapt social"

Ca orice domeniu al realității care aspiră la statutul de știință, sociologia trebuie "să dea seama" despre ceea ce se întâmplă cu societatea în general, să ofere explicații asupra procesualității sociale și, ca oricare domeniu științific, să ofere soluții practice la problemele cu care se confruntă societatea contemporană. Aceasta pentru că miza tuturor domeniilor cu

pretenție de știință este definirea unui obiect propriu de cercetare, să dezvolte o metodologie specifică de studiu, să urmărească descoperirea unor legități a fenomenelor studiate și, nu în ultimul rând, să ofere soluții practice la problemele pe care le studiază. Aceasta este și miza sociologiei românești, să încerce să elucideze procesele, transformările și schimbările prin care trece societatea românească, să ofere explicații care să ducă la eliminarea elementelor disfuncționale din societate. "Dubla tranziție", de la totalitarism la democrație și de la economia centralizată la economia de piață, relevă o serie de fapte și aspecte care, la rândul lor, trebuie explicate de către sociologi. Un astfel de fapt este și "criza de încredere" prin care trec cele mai importante instituții ale statului.

Însă, așa cum vom arăta în continuare, acest aspect este departe de a fi unul singular dacă este să luăm în calcul situația acestor instituții în majoritatea statelor al căror regim politic este cel al "democrațiilor pluraliste". Faptul că o mare parte a cetățenilor din aceste țări au încredere "foarte mică" sau chiar "deloc" în principalele instituții și organizații ale regimului democratic – cum ar fi partidele, guvernul, parlamentul, administrația, tribunalele, armata, poliția, sindicatele, marile afaceri, biserica, televiziunea, mass-media – este relevat de sondajele transnaționale realizate în aproape 20 de democrații pluraliste (M. Dogan, *Sociologie Politică*, p. 318). Așa cum subliniază M. Dogan, această "criză de încredere" se constată în mod separat în cele 20 de țări, dar și în fiecare țară în parte în mod repetat (Dogan, 1997, p.86), ceea ce semnifică faptul că această "criză de încredere" capătă caracteristicile unui adevărat "fapt social". Analiza documentației existente a scos la iveală patru caracteristici importante ale acesteia. Astfel, criza de încredere este un *fenomen persistent*, adică se menține în timp, fiind relevat de anchetele sociologice ce, în unele țări, se desfășoară de peste douăzeci de ani. Acest fenomen nu are caracter conjunctural, luând forma unei "insatisfacții colective care tinde să devină cronică" (Dogan, 1997, p. 86). De asemenea, este un *fenomen*

generalizat, manifestându-se în aproape toate "democrațiile avansate". Această criză este una *structurală*, se manifestă în cazul celor mai importante instituții ale statului: "ea aruncă umbre asupra a cinsprezece dintre ele, erodându-le respectabilitatea și diminuându-le autoritatea guvernamentală" (Dogan, 1997, p. 87). Fenomenul tinde să capete o *tonalitate rațională*, fapt demonstrat și de invarianța sau variația nesemnificativă a atitudinilor încredere-neîncredere, pe axa stânga-dreapta sau liberalism-socialism. Acest lucru demonstrează lipsa naturii ideologice a acestui fenomen, fiind practic "un răspuns la deciziile guvernamentale și la performanțele actorilor politici" (Dogan, 1997). Toate sondajele realizate în democrații tradiționale cum sunt Marea Britanie, Statele Unite sau Franța, scot în evidență acest fenomen. În Statele Unite, între 1966 și 1987, toate instituțiile au fost afectate de acest fenomen, dar mai ales Curtea Supremă, Armata și marele patronat. În Marea Britanie, care reprezintă una dintre democrațiile etalon, în 1993, jumătate dintre cetățeni erau dispuși să emigreze, în măsura în care ar fi avut posibilitatea. De asemenea, această criză de încredere este reflectată de cele mai mari și mai prestigioase cotidiane din țări ca Franța, Statele Unite sau Japonia. Sunt analiști care consideră că presa are un rol foarte important în această "erodare" a încrederii populației în instituțiile democrației pluraliste; alții, printre care se numără și M. Dogan, consideră că nu trebuie exagerat rolul presei în declanșarea acestui fenomen, deoarece presa reprezintă practic o "oglinză, chiar dacă adeseori mărește, iar câteodată deformează" (Dogan, 1997).

Principalele motive pentru care populația din aceste țări sancționează negativ aceste instituții sunt reprezentate, pe de o parte, de raportarea indivizilor la activitatea acestora, activitate pe care o evaluează, iar, pe de altă parte, de sancționarea "dominației excesive" a acestor instituții. S-a ajuns practic ca populația să discrediteze principala instituție care reprezintă regimul democratic, Parlamentul. În țări-simbol pentru democrație, proporția

celor care au încredere mică și foarte mică în Parlament este semnificativ ridicată: Marea Britanie 54%, Statele Unite 55%, Franța 52%. În ceea ce privește acest fapt, primele locuri sunt ocupate de Japonia, Italia, Portugalia, cu 71%, 68%, respectiv 66%. De asemenea, procente ridicate se înregistrează și în ceea ce privește încrederea scăzută în sindicate și patronat. Diferențele dintre țări sunt date de condițiile specifice din fiecare țară în parte.

Pe lângă aceste aspecte, se pot evidenția și câteva “constante sociologice”. Astfel, tinerii tind să aibă încredere mai mare în instituții și în cei care le conduc, decât cei mai în vârstă; există o variație a încrederii pe axa stânga-dreapta manifestată între diversele instituții; cetățenii mai puțin instruiți sunt și mai puțin încrezători; spiritul critic referitor la aceste instituții se manifestă cu precădere în “mediile sociale mijlocii” și mai puțin în cadrul mediilor sociale defavorizate; cetățenii sunt mai sensibili la corupție decât la injustiția socială; nu apar diferențe semnificative în ceea ce privește încrederea în Biserică, în funcție de variabila sex (Dogan, 1997).

Încrederea în instituții – între “dar fondator” și evaluarea performanțelor instituționale – cazul României

Deși M. Dogan nu include România printre țările în care regimul politic este cel al democrației pluraliste, totuși România dispune în prezent de instituțiile acestui tip de regim politic, chiar dacă unele dintre ele funcționează mai bine, iar altele mai au încă de mers pe calea perfectibilității. În aceste condiții, măsurarea performanțelor unui regim democratic sau ale altuia devine cel puțin un proces anevoios. Aceasta cu atât mai mult cu cât “democrația este un organism viu mereu în căutarea echilibrului” (Dogan, 1998, p. 4). Dumitru Sandu susține că în cazul societăților postcomuniste din estul Euro-

pei, studierea dinamicii în timp a încrederii în instituții devine o componentă esențială a studiului legitimării proceselor de reformă economică și politică. Autorul argumentează că “momentele de schimbare democratică majoră din viața socială sunt însoțite de manifestarea unor fenomene de alocare a încrederii ca «dar» al societății civile pentru noile instituții democratice” (D. Sandu, 1999, p. 74). Astfel, cu cât schimbările din societate devin mai profunde, în sensul democratizării societății, cu atât darul de încredere al populației pentru instituții este mai mare. Analiza sondajelor realizate în România din 1990 și până în prezent relevă trei procese pe care le suportă încrederea în instituții: “stabilitatea înalt pozitivă”, “declinul” și “însănătoșirea (recuperarea)”. Dintre aceste instituții, modelul exemplar pentru “declin” este Guvernul, pentru “stabilitatea înalt-pozitivă”, Armata și Biserica, iar pentru procesul de “însănătoșire sub aspectul credibilității”, Poliția și Serviciul Român de Informații. De asemenea, autorul argumentează că nivelul încrederii cetățenilor în stat și în instituțiile sale legislative, executive și juridice devine o măsură a însăși legitimității statului. Pe de altă parte, încrederea în instituții de tipul Bisericii nu are relevanță pentru legitimitatea acestei instituții, ci mai degrabă pentru analiza funcționalității și a performanței funcționale. În prima parte a anului 1990, nivelul încrederii în guvern este unul foarte ridicat, fapt denumit de D. Sandu drept “încredere compensatorie”. Astfel, pe fondul unei lipse de legitimitate a fostei nomenclaturi, aducerea în vizorul publicului a unor personaje noi a dus la lansarea fenomenului de “încredere compensatorie generalizată – instituțională și neinstituțională”. Acest gen de încredere avea și un caracter fondator deoarece, “noul Guvern era «dăruit» social cu un capital de încredere” (Sandu, 1999, p. 76). Foarte rapid însă, la sfârșitul anului 1991, acest nivel de încredere se reduce la jumătate. Încet, încet, comparația cu regimul comunist s-a făcut din ce în ce mai puțin, oamenii orientându-și atenția către ceea ce fac guvernanții și ce fel de decizii iau. De asemenea, în

acest proces de orientare, mediatizarea a jucat un rol foarte important. Încrederea în Parlament are o evoluție asemănătoare. O investire puternică cu încredere a Guvernului și Parlamentului are loc după alegerile din 1996, practic fiind comparabilă cu cea din 1990. Însă, imediat după alegeri, se manifestă o acută tendință descendentă, ajungând ca în mai 1999 încrederea în guvern să fie de numai 23%. Practic, putem distinge între încrederea care se acordă fondator – care este “dăruită” – și încrederea evaluativă – care presupune compararea dintre așteptări și oferte. În cazul societăților cu democrații tinere, este posibil ca “criza încrederii în instituții” să pună problema legitimității regimului, însă, în cazul democrațiilor tradiționale, ea exprimă raportarea individului la sistem, evaluarea acestuia din punctul de vedere al performanțelor și aspirația spre perfectibilitatea funcționării sistemului democratic.

În România, încrederea în “instituțiile tradiționale” se menține la un nivel ridicat, fapt explicat de D. Sandu prin “rolul istoric” jucat de aceste instituții și prin nevoia de “stabilitate socială” pe fondul fluctuațiilor de performanță ale celorlalte instituții. Autorul semnaleză însă și un “efect de trend”: odată instalată tendința de reducere a încrederii, aceasta se autoreproduce ca tendință atâta timp cât în comportamentul Guvernului nu intervin schimbări sau evenimente majore” (Sandu, 1999, p.78).

În ceea ce privește încrederea în partidele politice, în România, ca și în celelalte țări din Europa centrală și de est “partidele politice nu au reușit să acumuleze procente semnificative din 1990 și până în prezent” (Pană, 1999, p.172). Astfel, doar 10% dintre cei intervievați în iulie 1998 aveau încredere mare și foarte mare în partidele politice.

Două aspecte paradoxale ale democrației

Se pot observa două aspecte paradoxale ale democrației: unul referitor la extinderea geografică a democrației, analizat de către M. Dogan, și altul refe-

ritor la regimurile politice din cadrul țărilor care înaintază spre democrație pe axa totalitarism – democrație pluralistă.

Extinderea geografică a democrației ca regim politic este însoțită de o slăbire a epicentrului său

În ultimul timp s-a manifestat o tendință accentuată de extindere geografică a “democrației pluraliste” ca regim politic; democrația capătă valoarea unei adevărate “paradigme politice intercontinentale”. Așa cum M. Dogan însuși afirmă, “democrația a fost exportată ca marfă, importată prin imitație, adoptată cu entuziasm și implementată sau doar mimată în aproape 50 de țări în ultimele decenii” (Dogan, 1998, p. 4), astfel încât se poate spune că astăzi “există mai multe regimuri democratice decât oricând în trecut”. Însă, în același timp, “inima democrațiilor tradiționale” dă semne de slăbiciune manifestată printr-o pierdere a încrederii unui număr mare al populației în cele mai importante instituții și organizații ale democrației, printre acestea aflându-se chiar și instituții etalon pentru regimul democratic, cum este Parlamentul. Așa cum autorul subliniază, există o serie de motive specifice prin care se explică neîncrederea populației în democrațiile avansate. Aceasta se datorează faptului că instituțiile – care “denumesc reguli de influențare și control social al comportamentelor individuale, modele specifice și stabile de organizare și desfășurare a interacțiunilor dintre indivizi și grupuri sociale orientate spre satisfacerea unor nevoi de bază, valori și interese cu importanță strategică pentru menținerea colectivității sociale” (Gheorghe, 1993, p. 302) – îndeplinesc roluri care nu peste tot sunt la fel. Astfel, se poate întâmpla ca aceeași instituție să aibă funcții diferite în regimuri politice diferite, chiar dacă ele sunt cele ale “democrației pluraliste”.

Pe de altă parte, se poate afirma că “nicăieri în peisajul politic nu există o nouă ideologie democratică care să o poată înlocui pe cea clasică” (Dogan, 1998, p. 4), chiar dacă democrația este văzută ca fiind perfectibilă. Democrația presupune o altă

viziune asupra omului și asupra societății; ea nu este perfectă, dar, așa cum afirma Winston Churchill, – “cel mai rău dintre toate sistemele cu excepția, bineînțeles, a tuturor celorlalte care au fost efectiv încercate” (Moscovici, 1995, p. 236). Deși “democrațiile avansate” sunt foarte diverse, în lume există doar treizeci și cinci de democrații printre țările post-industriale (Dogan, p.318). De aceea, analiza disfuncțiilor lor trebuie să ia în considerație configurația lor reală. Cu toate acestea, faptul cel mai surprinzător legat de aceste democrații este dat de prezența pretutindeni a acestei lipse de încredere, deși gradele în care ea apare sunt diferite.

Pentru a exprima acest fenomen, M. Dogan consideră că avem de a face cu un fenomen de “erodare” a încrederii cetățenilor în principalele instituții ale democrației.

“Slăbiciunea” democrației, în sensul scăderii încrederii populației în instituțiile democratice pluraliste, este, în fapt, un indicator al însăși “puterii sale”

Nu este greu de imaginat de ce, în cazul regimurilor totalitare, studierea încrederii populației în instituțiile statului devenea în realitate o imposibilitate practică. Fără a încerca pășirea pe nisipurile mișcătoare ale definiției democrației, se poate spune că exprimarea liberă a acestei neîncrederi devine ea însăși un semn al funcționării regimului democratic. Democrația presupune și o cultură politică a participării. Astfel, “statul democratic oferă omului obișnuit șansa de a participa la procesul luării deciziilor politice” (G. Almond, S. Verba, 1996, p.34), chiar dacă modalitățile sale de participare nu sunt încă elucidate. În cazul statelor cu regimuri democratice, cetățenii au posibilitatea de a sancționa modul în care anumite instituții funcționează, acest act tinzând să capete o “tonalitate rațională”, însă așa cum subliniază M. Dogan, acest act poate fi luat mai degrabă ca un gest manifestat în sensul perfectibilității democrației, decât ca un act care pune sub semnul întrebării legiti-

mitatea sa ca regim politic. Astfel, erodarea încrederii populației în instituțiile democrației pluraliste, devine un semn al faptului că sistemul democratic însuși funcționează. Se vede cum o astfel de disfuncționalitate, care este “persistentă”, “generală”, “structurală” și are “tonalitate rațională”, poate fi privită ca un indicator al funcționării sistemului.

Problema legitimității democrației pluraliste

M. Dogan subliniază că legitimitatea democrației nu este pusă sub semnul întrebării în nici una dintre democrațiile post-industriale, sancționarea principalelor instituții ale acestui regim reflectând, în fapt, sancționarea unor disfuncții ale acestor instituții, și nu însăși legitimitatea lor. De asemenea, însuși conceptul de legitimitate este unul care trebuie operaționalizat. În scopul analizei comparative, oamenii de știință au simțit nevoia așezării unui regim pe o scală a legitimității, între un minim și un maxim. De asemenea, nu toți indivizii “evaluează în mod egal autoritatea puterii politice” (Dogan, 1998, p.17). Un alt aspect este reprezentat de confuzia dintre legitimitate și legalitate. Astfel, “violările ocazionale ale regulilor constituționale nu subminează legitimitatea regimului politic” (Dogan, 1998, p.17), ci instituțiile și reprezentanții lor vor pierde din suportul de încredere al populației.

Un alt aspect important este reprezentat de pragul sub care poate scădea încrederea în instituții, astfel încât să fie periclitată legitimitatea democrației. Ceea ce se poate afirma este că datele care există în prezent nu permit trasarea unei concluzii tranșante referitoare la respingerea “culturii civice minime”.

De asemenea, analiza datelor empirice culese din cele 20 de țări democratice vestice, cere cu necesitate realizarea unei distincții clare între legitimitatea regimului, încrederea în instituții și popularitatea guvernelor. Astfel, în țările cu democrații puternice, chiar dacă nivelul

încrederii populației în instituțiile etalon ale regimului este scăzut, aceasta nu presupune și sancționarea legitimității regimu-

lui. Regimul democratic, prin însăși natura sa, presupune schimbarea în acord cu anumite reguli politice (Dogan, 1998, p. 19).

Bibliografie și note

- Almond, G., Verba, S., **Cultura civică**, Editura DU Style, București, 1996.
- Dogan, M., "Criza de încredere în democrațiile pluraliste", **Revista de cercetări sociale**, 1/1997.
- Dogan, M., "Erodarea încrederii în democrațiile avansate", **Revista de cercetări sociale**, 1/1998.
- Dogan, M., **Sociologie Politică**, Editura Alternative. București.
- Moscovici, Serge, **Psihologia socială sau mașina de fabricat zei**, Editura Universității Al. I. Cuza, Iași, 1995.
- Sandu, D., **Spațiul social al tranziției**, Editura Polirom, Iași, 1999.
- Fețele schimbării - românii și provocările tranziției**, Editura Nemira, București, 1999.
- Zamfir, C., Vlăsceanu L., coord., **Dicționar de sociologie**, Editura Babel, București, 1993.